

GİRİŞ

Bin yüz atmış beşte (1165) İspanya’da doğan İbnü’l Arabî, yaşadığı devirden günümüze kadar geçen dokuz yüz yıl içinde, hem en etkili hem de en çok tartışılan Müslüman mütefekkir olmuştur. Tasavvufî geleneğin öğretilerini açıklayan en önemli kişi olmasından dolayı gelenek onu “Şeyhü’l Ekber” (en büyük Şeyh) olarak anmaktadır. Modern bilim, büyük ünvanlar hakkında her ne kadar şüpheci yaklaşırsa da bu özel ünvanın uygun olduğuna dair birçok delil getirilebilir. Nicelik tarafından baksak bile, İbnü’l Arabî’nin muazzam eseri *Fütûhât-ı Mekkiyye*’nin hacmi bile birçok velut yazarın hayatlarında ortaya koyduğu eserlerden daha fazladır. Bundan başka yüzlerce eserin el yazmaları kütüphanelere dağılmış, çok sayıda kitabı ve risalesi basılmıştır.

“Ekberiyet”e külliyyatın genişliği üzerinden hüküm verilemez. Bu yüzden tüm bu eserlerin içeriğine bakmalıyız. Muhtemelen kimse, İbnü’l Arabî’nin bütün yazdığı eserleri okumamıştır ve sadece birkaç mütehasşısın bütün

Fütûhât'ı okuduğunu iddia edebilirim. Yine de “okumak” başkadır, “anlamak” başka. İbnü'l Arabî genellikle en zor okunan yazarlardan biri olarak görülmüştür. Bunun tek sebebi, Şeyhü'l Ekber'in olağan dışı bilgisi değil, aynı zamanda metinlerdeki yüksek seviyedeki söylem, daima değişen bakış açısı ve üslubun çeşitliliğidir. *Fütûhât*'ın tek bir sayfasının analizi ve açıklamasını yapmak, başka Arapça metinlerden birçok sayfayı gerektirmektedir ve bu eserlerin bir Batı diline tercümesi söz konusu olduğunda, bu görev daha da zor bir hale gelmektedir.

İbnü'l Arabî'nin eserlerinin zor olmasına, İbnü'l Arabî'nin kendisinden önce yazılmış eserleri gereksiz bir şekilde zorlaştırarak tekrardan ele aldığı gibi sebepler ileri sürülebilir fakat tüm bu düşünceler yanlıştır. İbnü'l Arabî'nin İslâmî ilimlere yaklaşımı, dikkat çekici bir şekilde orijinaldir ve hatta kendisinin gerçek bir selefi bile yoktur. Elbette, İbnü'l Arabî'den önce tasavvufî öğretileri nazarî (teorik) derinlikle anlatan önemli müellifler vardı fakat bu kimselerin en büyüklerinden Gazzâlî bile İbnü'l Arabî ile kıyaslandığında, İbnü'l Arabî büyük bir farkı ortaya koymaktadır.

Gazzâlî, “keşfin” (Tanrı'nın hususî dostlarına lütfettiği dolaysız/doğrudan gelen bilgi) kitaplara yazılmaması gerektiğini söylerken (her ne kadar her zaman kendi tavsiyesine uymasa da) erken dönem tasavvufî geleneğin büyük bir bölümünü temsil etmekteydi. İbnü'l Arabî bu yasağı delmiş ve keşfin mahsullerini herkesin görebilmesi için yaymıştır. Bununla beraber, “keşiflerin, müşâhedelerin ve ilâhî zevklerin” yazılmasına dair, İbnü'l Arabî'nin bir hayalperest mistik edâsıyla basitçe mânevî âlemden kışkırtıcı haberler sunduğu da kesinlikle düşünülmemelidir.

Stephen Hirtenstein'in İbnü'l Arabî'nin iç ve dış dünyasını anlatan giriş mahiyetindeki muazzam eseri *The Unlimited Mercifier: The Spiritual Life and Thought of Ibn 'Arabi* okunduğunda, İbnü'l Arabî'nin ilk olarak bir "mistik" olduğu kanısı akıllarda yerleşebilir. Hirtenstein İbnü'l Arabî'nin eserlerinde geçen otobiyografik pasajların önemli bir kısmını eserinde tercüme etmiştir ve bu pasajlar ekseriyetle keşifleri ve rüyetleri anlatmaktadır. Fakat İbnü'l Arabî'nin eserlerinin büyük bir kısmı, meseleleri rasyonel bir kesinlikle ele almaktadır ve bu tutumu onu İslâmî ilimlerin ana damarına yerleştirmektedir.

1240 yılında vefatından sonra İbnü'l Arabî'nin öğretileri İslâm dünyasına hızlı bir şekilde yayılmıştır ve İslâm'ın gittiği her yere, Kara Afrika ve Balkanlar'dan Çin'e kadar, İbnü'l Arabî'nin öğretileri yayılmıştır. Bu yayılmanın sebebi, kesinlikle Şeyh'in esrarlı delilleriyle Müslüman havası (seçkinleri) şekillendiren rasyonel söylemin muhtelif formlarını yerinden oynatması değildir. Tam aksine, argümanlarının selâmeti ve tahsilinin genişliği ile âlimleri iknâ etmektedir. Müslüman âlimlerin İbnü'l Arabî'yi nazarıdikkate almalarının sebebi İbnü'l Arabî'nin görüşlerini ispat edebilmek için İslâmî ilimlerin bütün dallarından ve dağarcığından faydalanarak güçlü deliller sunmasıdır. Bu âlimlerin büyük bir kısmı onun temel bakış açısını ve terminolojisinin birçoğunu benimsemiştir ve bazıları da onun öğretilerini eleştirmiş, büyük ölçüde kınamışlardır. Fakat muteber hiçbir âlim onu basitçe göz ardı edememiştir.

İbnü'l Arabî'nin öğretileri ve bakış açısı, beklenildiğinin aksine sınırlı, elit bir kitleye ait değildir. İslâm kültürünün en ufak parçasına kadar bu hikmet yayılmış ve

nüfuz etmiştir. Bu nüfuz birçok yolla gerçekleşmiştir ve özellikle de bütün İslâm dünyasında toplumun şekillenmesinde önemli rol oynayan tarikatların geniş çaplı erişimiyle bu yayılma vuku bulmuştur. Tarikatlardan bazıları İbnü'l Arabî'yi kendi entelektüel ve mânevî cetlerinden biri olarak görmektedir.

İbnü'l Arabî'nin sûfiler arasındaki bilinirliği, onun sûfilerce çok okunduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Ehl-i tarîkin büyük bir kısmı klasik mânâda âlim değildi ve İbnü'l Arabî'nin eserlerini tetkik edecek yeterli eğitime sahip değildi. Fakat bu insanlara, müşitleri ve hocaları tarafından İbnü'l Arabî ve takipçilerince kullanılan bir dille hitap edildi.

İbnü'l Arabî'nin tesiri aynı zamanda Farsça, Türkçe ve Urduca gibi dillerde yazılmış şiirlerde de muazzam şekilde görülmektedir. Büyük şairlerin çoğunluğu tasavvufî yoldan geçmişler ve İbnü'l Arabî mektebinden neşet etmiş bakış açısı ve kavramlarla meşgul olmuşlardır.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren reformist ve modernistler tarafından, nüfuz edici tesiri ve isminin itibarından dolayı İbnü'l Arabî kısmen bir hedef tahatası haline getirildi. Bizâtihi "İbnü'l Arabî ve Tasavvuf", geleneksel İslâm toplumunun bütün noksanlıklarının müsebbibi olarak uygun bir sancak olarak seçildi. Yakın zamanda, İslâm dünyasında, İbnü'l Arabî'nin eserlerine olan ilgi, İslâm dünyasında özellikle modern ideolojinin çeşitli şekilleriyle (bunların sonuncusu olan "fundamentalizm" ile) hayal kırıklığına uğramış genç kuşak arasında, dikate şayan bir geri dönüşü ortaya çıkarmıştır.

Erken dönem oryantalistlerinin çoğunluğu İbnü'l Arabî'yi tutarsız olarak gördüklerinden çok önemsememiştir. Daha sonraki çalışmalar, özellikle de Henry Corbin ve Toshihiko Izutsu'un ezber bozan eserleri, İbnü'l Arabî'ye akademik olarak itibar kazandırmıştır. Akademisyenler İbnü'l Arabî'nin eserlerinin içeriği hakkında her ne düşünürse düşünsün, İbnü'l Arabî'nin İslâm tarihinde bir dönüm noktasını ve daha sonraki İslâm medeniyetinin seyrinde belirleyici ana bir unsuru temsil ettiğini kimse inkâr edemeyecektir.

Batı'nın uygarlaştırıcı misyonuna ve bilimsel rasyonalitenin diğer bütün bilgi türlerinden üstün olduğuna hâlâ inanan kimseler, İbnü'l Arabî'nin modern öncesi İslâm kültüründeki nüfuz etmiş tesirini, İbnü'l Arabî için yeterli bir karşı argüman olarak düşünebilirler. Fakat buna inanmayanlar, İbnü'l Arabî'de herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerdeki temel insanî halleri aydınlatacak bakış açılarını sunan ferahlatıcı bir ses bulacaklardır.

İBNÜ'L ARABÎ'NİN HAYATI

İbnü'l Arabî'nin biyografisine âşina olmayanlar için kısaca hayatını anlatmak istiyorum. Arabî metinlerde genellikle İbn el-Arabî olarak geçmektedir. Eserlerini ise çoğu kez Abdullah Muhammed ibn el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî olarak imzalamıştır. Aynı zamanda Muhyiddin, “dine yeniden hayat veren” olarak bilinen İbnü'l Arabî 1165'te Endülüs'ün Mürsiye şehrinde doğdu. Babası Ali, şehrin hükümdarı Muhammed ibn Said ibn Merdaniş'in yanında çalışmıştır. 1172 yılında Mürsiye şehri, Muvahhidler Hanedanlığı

tarafından fethedilince, İbnü'l Arabî'nin babası Ali, ailesiyle birlikte Sevilla'ya taşındı ve yine devlet hizmetinde görev aldı. İbnü'l Arabî, babasının vazifesi nedeniyle mahkemelerin ortamında büyümüştür ve son araştırmalar askeri bir eğitim gördüğünü bildirmektedir. Sevilla vâlisinin yanında kâtip olarak çalışmış ve devrinin bilinen bir ailesinden Meryem isimli bir hanımla evlenmiştir.

İbnü'l Arabî çocukluğunda çok özel bir dinî eğitim almamıştır ve kendisinin eserlerinde aktardığı üzere zamanını arkadaşlarıyla beraber eğlenerek geçirmiştir. Gençliğinin ilk yıllarında, ilâhî bir rüyet ile mânevî bir çağrıya şâhit olmuştur. Bize aktardığına göre, daha sonradan yazdığı ve söylediği her şey “bu bakıştan müteşekkil küllî hakîkatin farklı çeşitleridir” (F. II 548.14). Gençliğinin bu ilk döneminde, kendisinin bu yoldaki ilk rehberi olan Hazreti İsâ'nın rüyetini görmüştür.

İbnü'l Arabî'nin babası, oğlundaki bu değişiklikleri fark ederek filozof ve kadı olan arkadaşı İbn Rüşd'e durumu anlatmıştır ve İbn Rüşd, İbnü'l Arabî ile görüşmek istemiştir. Bu buluşma, İbnü'l Arabî üzerine yazılan birçok çalışmada ve özellikle de Corbin'in eserinde ele alınmıştır. Bu görüşmede, İbnü'l Arabî rasyonel düşünürlerin şeklî bilgisi ile eşyanın hakîkatini bilen “ârif”lerin keşfi arasındaki farkı idrak etmiştir. Bu görüşme, âriflerin ve filozofların bilgisi arasındaki büyük uçurumun altını çizmektedir.

İbnü'l Arabî, kendisini dönüştüren tasavvufun bu temel değişimine girdikten sonra bütün ömrünü bu mânevî yola vakfetmiştir. *Fütûhât*'taki muğlak bir pasajı yorumlarsak, İbnü'l Arabî'nin on dokuz yaşına kadar klasik

tasavvufî bir tâlim almadığını, yani seyr-i sülûk yapmadığını söyleyebiliriz. Hayatında dönüm noktası olan rüyet ve İbn Rüşd ile görüşmesi, on dokuz yaşından önce, kendi tâbiriyle “daha sakalları çıkmadan evvel” gerçekleşmiştir. Daha sonradan, bazı şeyhlere bağlanmıştır [bunlardan iki tanesine dair yazdıkları, Ralph (R.W.J) Austin tarafından *Sufis of Andalusia* (Endülüs Sûfileri) kitabında tercüme edilmiştir]. Ayrıca, sayısız âlimden de farklı İslâmî ilimler tahsil etmiştir. Bir kitabında, hadis, kırâat, tefsir ve fıkıh gibi alanlarda yetmiş âlimin ismini vererek onlardan bahsetmektedir.

İspanya'nın dışına ilk defa otuz yaşında çıkmıştır ve Tunus'a gitmiştir. 1200 yılında gördüğü bir rüyet, ona Doğu'ya gitmesini söylemiştir. 1202 yılında hacı olmuş ve Malatyalı bir âlim olan Mecideddin İshak ile tanışmıştır. Mecideddin'e refakat ederek Anadolu'ya gelmiştir. Yolda, bir süre Musul'da kalmış ve burada, İbn Câmî tarafından kendisine bir hırka verilmiştir. İbn Câmî, bu hırkayı ölümsüz mânevî rehber Hazreti Hızır'dan almıştır ve Hazreti Hızır'ın İslâmî kaynaklarda ilk geçtiği yer Kur'an'da anlatılan Hazreti Mûsâ ile yaptığı sırlı görüşmedir (Kehf, 65-82). İbnü'l Arabî de Hızır ile yaptığı görüşmeleri eserlerinde zikretmektedir ve Corbin eserinde bu görüşmeleri hususen vurgulamaktadır. Hiçbir temeli olmamasına rağmen Corbin, İbnü'l Arabî'nin mânevî yoldaki asıl rehberinin Hazreti Hızır olduğunu iddia etmektedir.

Daha sonra İbnü'l Arabî, Türkiye'de şehirden şehre, Suriye'ye ve Mısır'a yolculuklar yaptı ve Mekke ile Medine'yi tekrardan ziyaret etti. Mecideddin İshak'ın refakatiyle 1211-1212 yılları arası Bağdat'ta bulundu. Bağdat'a

Sultan I. Keykavus tarafından özel bir görevle gönderilmiştir. İbnü'l Arabî'nin bu Sultan ile arası iyiydi ve Sultan'a pratik tavsiyelerde bulunduğu mektupları vardır. İbnü'l Arabî aynı zamanda, Halep hükümdarı Selâhaddin Eyyubî'nin oğlu Sultan Melik Zâhir Gazi (1186-1218) ile dosttu ve daha sonradan Eyyubîlerin Şam hükümdarı Muzaferredin'in (ö. 1238) hocalığını yapmıştır.

İbnü'l Arabî'nin sultanlarla samimiyeti iki şeye delildir: Birinci, terbiyesi; çünkü sultanlarla bu ilişkisi yüksek toplumun gereklerine uygun olarak konuşabilme ve hareket etme terbiyesi aldığı gösterir. İkincisi ise, âlimlerin hükümdarlar için akıl hocası, danışman ve hoca olarak oynadıkları önemli rolü göstermektedir. İbnü'l Arabî'nin hükümdarla ilişkisi aynı zamanda, "mistisizm" in zamanın sosyal ve politik kurumlarıyla meşgul olmak için hiçbir engel teşkil etmediğini göstermek adına da yeterli bir kanıt olmaktadır.

Bazı kaynaklar, Mecideddin'in vefatından sonra İbnü'l Arabî'nin dul kalan eşi ile evlendiğini ve Mecideddin oğlu Sadreddin Konevî'yi (ö. 1274) yetiştirdiğini söyler. Konevî, İbnü'l Arabî'nin en önemli talebelerinden birisi olmuştur ve büyük âlimler yetiştirip arkasında çok önemli kitaplar bırakmıştır. 1223 yılında İbnü'l Arabî kalıcı bir şekilde Şam'a yerleşmiş ve burada ders verip eserlerini yazmıştır. İçinde Konevî'nin de bulunduğu talebe halkası 1240 yılındaki vefatına kadar İbnü'l Arabî'ye hizmet etmiştir. Bu yıllardaki temel eseri *Fütûhât*'tır ve bu eserin günümüzde el yazmalarına dayanan iki farklı kopyası vardır. İbnü'l Arabî velut bir yazardır. Osman Yahya, kapsamlı çalışmasında İbnü'l Arabî'ye 850 eser atfetmektedir ve bu

eserlerden 700 tanesinin sahih olduğunu, 400 tanesinin de günümüze ulaştığını belirtmektedir. Bu eserlerden bir kısmı ufak risalelerdir fakat birçok sayıda tam boyutlu kitap da bulunmaktadır. İbnü'l Arabî eserlerinin bir yerinde, tefsir yazmaya başladığını söylemektedir ve bu tefsirin bitmemiş hali *Fütûhât*'tan bile daha büyüktür fakat bu tefsir günümüze ulaşmamıştır. En bilinen üç eseri şöyledir:

Fusûsu'l Hikem: İbnü'l Arabî'nin talebeleri yüzyıllar boyunca bu esere en yüksek saygıyı göstermişler ve eser üzerine, yüzden fazla şerh yazmışlardır. İbnü'l Arabî, âyet ve hadislere dayanarak, Hazreti Âdem'den Hazreti Muhammed'e kadar yirmi yedi peygamberin her birinin zâtında, ilâhî sıfatların hikmetlerinin nasıl açığa çıktığını göstermektedir.

Fütûhât-ı Mekkiyye: Metafizik, teoloji, kozmoloji, mânevî antropoloji, psikoloji, fıkıh gibi ilimlerin geniş bir hülasasıdır. Şu konu başlıklarını içermektedir: İslâmî ritüellerin bâtınî anlamları, Tanrı'ya ve Tanrı'da yolculuk eden (seyr-i sülûk) sâliğin makamları, kozmik hiyerarşinin doğası, Arap harflerinin mânevî ve ontolojik anlamı, Allah'ın doksan dokuz isminin ihata ettiği ilimler ve çeşitli peygamberlerin farklı mesajlarının önemi.

Tercümânü'l-Eşvâk: İngilizce'ye ilk tercüme edilen bu ince kitap, aşk şiirlerinden müteşekkildir. İbnü'l Arabî ilk haccında, İsfahanlı bir âlimin doğuştan istîdatlı olan güzel kızı Nizâm ile tanışmasıyla, bu şiirler kendisine ilham edilmiştir. Daha sonradan, kendisine yöneltilen eleştirilerden dolayı bu şiirlerin dünyevî aşka değil, mânevî hakîkatlere dair olduğunu beyan eden uzun şerhler yazmıştır.

Oneworld Yayınevi'nden Novin Doostdar, 2000 yılının yazında İbnü'l Arabî'nin hayatını ve eserlerini inceleyen bir eser yazmamı teklif etmişti. Claude Addas'ın mükemmel eserleri - *Quest for the Red Sulphur* (Türkçe'ye *Kibrit-i Ahmer'in Peşinde* olarak çevrilmiştir ç. n.) ve *Voyage of No Return*- ve Stephen Hirtenstein'in *Unlimited Mercifier* isimli eserinden sonra, İbnü'l Arabî'nin hayatına yönelik yeni bir yaklaşımın düşünülemeyeceğine ve bu yüzden öğretilerinin incelendiği bir esere karar kıldım. Bu tür bir yaklaşımın İbnü'l Arabî ile daha geleneksel bir ilgilenme şekli olmasından dolayı kendimi bu türlü teselli ettim.

Bilindiği üzere biyografi türü modern bir icattır. İnsanların şahsi hayatlarının detaylarını bilmenin önemli olduğunu düşünmemiz, bize onlardan daha fazla bizim hakkımızda bir şeyler söylemektedir. Yirminci yüzyıla kadar İbnü'l Arabî'nin hayatını eksiksiz bir şekilde inceleyen bir kaynak yazılmamıştır. Modern zamanlar öncesi İslâm dünyasında, birisinin büyük bir âlim, bir velî veya kâfir olduğunu bilmek yeterliydi. Bir kişi hakkında bir şeyler öğrenmek isteyenler kişinin hayatından değil, fikirlerinden etkilenirlerdi.

Seksenlerin başında, İbnü'l Arabî'nin dünya görüşünü inceleyen kapsamlı bir giriş kitabı yazmayı düşünmüştüm. Projemi daha makul bir boyuta indirme düşüncesinden dolayı bu kapsamlı eser projesinden vazgeçtiğimde, *Sufi Path of Knowledge* (1989) isimli eserimi ikinci cildi de yazmak sözüyle yayımladım. İkinci cildi, *The Self-Disclosure of God* (1998), bitirdiğimde üçüncü cildin sözünü vermiştim ve bu